

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що заміна продрозкладки продподатком, як вимушений захід, суттєво не вплинув ні на способи його збирання, ні на сприйняття селянством продподаткової політики радянської влади на Поділлі. Проявом цього став наймасовіший та найтриваліший в Україні повстанський рух. Саме опір селян не дав змоги виконати план з продподатку 1921 р. Зробивши висновки з невдач, влада, запровадивши в 1922 р. єдиний натурподаток, змогла провести достатньо ефективну пропагандистську та організаторську роботу зі збирання даного податку. Рішуче і безжалюбно припинялися будь-які спроби чинити цьому опір, досить ефективно застосовувалися народні суди та революційні трибунали, військова сила. Разом з тим широко використовувався “пряник” для заохочення своєчасного виконання податку у вигляді занесення на червону дошку та нагородження Червоним прапором. Загалом селяни, залякані масовим терором і не маючи реальних способів уникнути податкового тиску, змушені були підкоритися владі.

УДК 94(497.6)“1992-2000”

**ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНІХ КОРДОНІВ У БОСНІЇ ТА ГЕРЦЕГОВИНИ
В 1992–2000 рр.: ВІД “ПЛАНУ КУТЕЛЬЄРО”
ДО МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ ЩОДО МІСТА БРЧКО
В. В. Забара**

(Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)

Статтю присвячено формуванню внутрішніх кордонів у Боснії та Герцеговині в 1992–2000 рр.: від “плану Кутельєро” до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко. Досліджуються особливості цього процесу та його головні етапи.

Статья посвящена формированию внутренних границ в Боснии и Герцеговине в 1992–2000 гг.: от “плана Кутельєро” до международного арбитража по городу Брчко. Исследуются особенности этого процесса и его основные этапы.

The article deals with the problem of the formation of the internal borders of Bosnia and Herzegovina in 1992–2000 years. The problem of the formation of the internal borders of Bosnia and Herzegovina is investigated from the onset of the peace plan Jose Kutelero to international arbitration in the city of Brčko. The article identifies three stages of the formation of internal borders in Bosnia and Herzegovina.

Ключові слова. Дейтонські мирні угоди, округ Брчко, Республіка Сербська, Федерація БіГ, етентет, міжетентетська лінія розмежування.

Вступ. Боснійська криза 1992–1995 рр. та її врегулювання визначили новий політичний і територіальний устрій Боснії та Герцеговини (далі – БіГ). Особливим питанням у ході переговорів було встановлення кордонів або ліній розмежування між національними етнічними утвореннями на території цієї колишньої югославської республіки. Географію такого розмежування намагалися визначити в ході переговорів у Дейтоні в 1995 р., але процес розмежування затягнувся та пройшов через декілька переговорних етапів.

Джерельна база цього дослідження спирається на велику кількість офіційних документів, до яких належать тексти офіційних угод¹, рішення міжнародних арбітражів². Важливий фактичний матеріал дають спогади та мемуари учасників переговорів³, карти розмежувань

© В. В. Забара, 2013

¹ The General Framework Agreement: ANNEX 2. Agreement on Inter-Entity Boundary Line and Related Issues (With Appendix) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=370.

² Brcko Arbitral Tribunal for Dispute Over the Inter-Entity Boundary in Brcko Area Award. –1997, 14/2. – II Procedural history (21); Article VII, I; IA.

³ Сілайджич Х. Спогади про участь в переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 6 “Мир по-американськи” (ВВС, 45 хв., 1996); Мілошевич С. Спогади про участь у переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Там само; Туджман Ф. Спогади про участь у переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Там само.

між ворогуючими сторонами. До джерельної бази належать офіційні статистичні дані органів влади та місцевого самоврядування⁴. Також важливим джерелом є офіційні матеріали засобів масової інформації⁵.

Питання остаточного встановлення кордонів між державними утвореннями на території БіГ має певний історіографічний доробок. На жаль, в Україні дослідники недостатньо приділяли увагу встановленню міжетнічних кордонів на території БіГ в останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст.

У російській історичній науці є ціла плеяда дослідників, котрі вивчали як саму Боснійську кризу, так і різні аспекти її мирного врегулювання. До них можна зарахувати директора Інституту балканістики РАН, доктора історичних наук О. Гуськову, автора монументальної праці “Історія югославської кризи: 1990–2000 рр.”⁶, в якій досліджуються окремі аспекти встановлення “міжетнететських” кордонів у БіГ. Проблему діяльності Міжнародного арбітражного трибуналу та створення Округу Брчко досліджує у своїй статті “Від арбітражу до округу: район Брчко в Дейтонській Боснії”⁷ російський дослідник, кандидат історичних наук Г. Н. Енгельгардт. Кандидати історичних наук Н. Васильєва та В. Гаврилов випустили монографію “Балканський тупик?...”⁸, в якій, розглядаючи конфлікт на території колишньої Югославії, теж торкаються питання розмежування між ворогуючими сторонами в БіГ.

Серед англійських публікацій слід відзначити аналітичні матеріали впливової організації “Міжнародна кризова група”, що подає звіти з розвитку конфліктів у різних регіонах, у тому числі в “постдейтонській” БіГ. Кілька матеріалів її експертів присвячено міжетнічним кордонам та Округові Брчко⁹.

Не дивлячись на певний історичний доробок, проблема формування ліній розмежування між державними утвореннями на території БіГ актуальна, особливо для української історіографії цього питання.

Постановка завдання. Для виділення головних етапів формування внутрішніх кордонів у Боснії та Герцеговині в 1992–2000 рр.: від “плану Кутельєро” до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко треба:

– дослідити виникнення та еволюцію ідеї розподілу території Боснії та Герцеговини між етнічними групами з 1992 до 1995 рр.;

– дати характеристику процесу встановлення міжетнететських кордонів на території БіГ між державними утвореннями від Дейтонських мирних угод до арбітражу щодо м. Брчко 1995–1999 рр.;

– визначити особливості остаточного закріплення внутрішніх кордонів між державними утвореннями в БіГ.

---

⁴ Представительство Правительства Республики Сербской. Главные города, Восточное Сараево [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rsmoscowoffice.ru/serbska/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=29&limitstart=4.

⁵ Радио-телевизија Републике Српске: Задржавање мандата супервизора за Брчко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=62098>.

⁶ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – М.: Русское право; Русский национальный фонд, 2001.

⁷ International Crisis Group (ICG), Bosnia's Brcko: Getting In, Getting On and Getting Out [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/144-bosnias-brcko-getting-in-getting-on-and-getting-out.aspx>.

⁸ Васильєва Н., Гаврилов В. Балканский тупик? (Историческая судьба Югославии в ХХ в.). – М.: Гея итерум, 2000.

⁹ International Crisis Group (ICG), Brcko: A Comprehensive Solution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/055-brcko-a-comprehensivesolution.aspx>; International Crisis Group (ICG), Republika Srpska – Poplasen, Brcko and Kosovo: Three Crises and Out? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/062-republika-srpska-poplasen-brcko-and-kosovo-three-crises-and-out.aspx>; International Crisis Group (ICG), Bosnia's Brcko: Getting In, Getting On and Getting Out [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/144-bosnias-brcko-getting-in-getting-on-and-getting-out.aspx>.

Результати дослідження. Ідею розподілу території Боснії між національними утвореннями вперше виголошено в ході роботи Міжнародної мирної конференції з колишньої Югославії в 1992 р. і зафіксовано в так званому “плані Кутельєро”, який не був реалізований. Проте ідея роз’єднання ворогуючих сторін постійно включалася як складова в ході розробки наступних мирних планів і була закріплена в ході підписання Дейтонських мирних угод щодо Боснії та Герцеговини в 1995 р. Однак Дейтон не визначив остаточно лінію розмежування між двома державними утвореннями (етентетами) у складі БіГ. Дейтонські угоди залишили питання встановлення остаточної кордону між Республікою Сербською та Федерацією БіГ у районі м. Брчко на розгляд спеціально створеного міжнародного арбітражного трибуналу, який, перевищивши власні повноваження, створив на території БіГ окрему адміністративну одиницю – Округ (Дистрикт) Брчко.

У складі соціалістичної Югославії республіка Боснія і Герцеговина не була поділена на національні анклави чи громади. Конституція Соціалістичної республіки Боснія і Герцеговина закріплювала, що БіГ є республікою трьох народів: сербів, хорватів та бошняків-мусульман. Усі три етнічні групи мешкали компактно в межах багатонаціональних громад. З початком югославської кризи почався розпад єдиної Боснії і Герцеговини на національні утворення за етнічною ознакою. Згодом це призвело до поділу Боснії на державні утворення – “етентети” і кантони – у складі Федерації БіГ. Саме боротьба за контроль над містами і селами викликала криваву громадянську війну 1992–1995 рр. Процес розмежування між етнічними територіями в Боснії і Герцеговині розпочався задовго до підписання Дейтонських мирних угод 1995 р. “26 квітня 1991 р. сербські активісти проголосили створення Співдружності громад Східної та Старої Герцеговини, Сербської автономної області (САО) Босанська Країна, в травні – Сербської автономної області (САО) Семберія та Маєвиця. 27 червня 1991 р. в місті Босанський Грахив була підписана Декларація про об’єднання сербських автономних областей Сербської Країни та Босанської Країни і зроблена заява, що об’єднання всіх сербів – це головне завдання”¹⁰.

Восени 1991 р. почався процес остаточної розпаду соціалістичної Югославії. “8 жовтня 1991 р. незалежність проголосила Соціалістична республіка Македонія”¹¹. “8 жовтня 1991 р. хорватський “Сабор” прийняв рішення про остаточної розрив усіх державно-правових зв’язків з СФРЮ і повторно проголосив незалежність Хорватії”¹². У Боснії та Герцеговині розпочалися гострі дебати про її майбутнє. “12 жовтня 1991 р. Р. Караджич заявив: “Немає такого способу, щоб проголосити хоча б в одному сербському домі незалежність Боснії та Герцеговини! Воля сербського народу – залишитися в Югославії!” А. Ізетбегович заявив, що сербський народ має право на самовизначення. Р. Караджич відповів: “Чудово! Тоді ми визначились. Ми залишаємося в Югославії!”¹³ Сербські депутати 25 жовтня 1991 р. створили Скупщину Сербського народу в Боснії та Герцеговині. “Сербські автономні області Босанська Країна, Романія, Семберія та Маєвиця, Північно-Східна Боснія, Стара та Східна Герцеговина припинили виконувати розпорядження центрального уряду Боснії та Герцеговини і заявили, що прийняли рішення залишитися у складі Югославії. У Герцеговині вирішено почати формування уряду сербської автономії, а в Баня-Луці вирішено створити власний телецентр. Причиною того, що серби фактично почали створювати свої окремі національні органи влади та власну окрему Скупщину, за словами М. Країшника, було таке: “Мусульмани і хорвати пішли на суттєве порушення національного суверенітету сербського народу і спробували відсторонити його від вирішення долі Боснії та Герцеговини”. Р. Караджич говорив так: “Серби мали право залишитися в Югославії так само, як мусульмани та хорвати мають право її залишити. Вони вирішили вийти з Югославії, але не могли цього зробити, бо таке рішення мало бути прийнято

¹⁰ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 227.

¹¹ Шиханов Р. Б. Голови держав і урядів країн Європи та Америки: хронологічний довідник. – Запоріжжя : Тандем-У, 1997. – С. 90.

¹² Васильєва Н., Гаврилов В. Балканский тупик? – С. 335.

¹³ Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 4 “Ворота до пекла”. (ВВС, 45 хв., 1996).

зі згоди трьох народів. Вони порушили конституцію та зрадили наші інтереси. Ось чому наші сербські депутати залишили парламент Боснії та Герцеговини і створили окремий законодавчий орган”¹⁴.

“20 грудня 1991 р. Президія Соціалістичної республіки Боснія і Герцеговина, без згоди сербських членів, звернулася до країн ЄЕС по визнання незалежності”¹⁵. У відповідь на порушення конституції мусульмансько-хорватською більшістю сербські депутати пішли на розкол території Боснії і Герцеговини. “21 грудня 1991 р. Скупщина сербського народу в Боснії та Герцеговині прийняла резолюцію про створення “Сербської Республіки Боснії і Герцеговини” в межах союзної держави Югославія не пізніше 14 січня 1992 р.”¹⁶ “Не чекаючи зазначеного строку, 9 січня 1992 р. Скупщина сербського народу Боснії та Герцеговини проголосила незалежність Сербської Республіки Боснії та Герцеговини як федеративної одиниці СФРЮ. У той же день було створено республіканські органи державної влади: Скупщина, Президія, окремий уряд з власними міністерствами”¹⁷. “Посол США в Югославії У. Циммерман відверто назвав це “актом повстання проти законного боснійського уряду”¹⁸.

Зупинити громадянську війну ще могла Міжнародна конференція з питань колишньої Югославії під патронатом ЄЕС, яка відкрилася 14 лютого 1992 р. в Сараєво під керівництвом португальського дипломата Жозе Кутельєро. Її робота проходила у складних умовах. Основною причиною зростання напруги в республіці була неможливість домовитись про майбутній устрій Боснії та Герцеговини. Каменем спотикання було ставлення до долі югославської держави. Сербі пропонували розглядати конфедеративний варіант існування трьох народів. Ідею територіального розподілу Боснії та Герцеговини між хорватами, сербами і мусульманами підтримав і президент Хорватії Ф. Туджман. Проте мусульманська сторона рішуче відстоювала концепцію унітарної мусульманської держави з усіма гарантіями для національних меншин. “21 лютого Міжнародна конференція з питань колишньої Югославії під патронатом ЄС продовжила роботу в Лісабоні, 9 березня – в Брюсселі. Головував на ній і далі португальський дипломат Жозе Кутельєро”¹⁹. “28 лютого 1992 р., до проведення референдуму про незалежність Боснії та Герцеговини, Скупщина Сербської Республіки в БіГ прийняла свою Конституцію, згідно з якою до складу Сербської Республіки було включено всі сербські автономні області та громади, де серби становили більшість населення. Столицею проголошено місто Сараєво. Керівництво Боснії та Герцеговини на чолі з А. Ізетбеговичем заявили про незаконність цього акту”²⁰. “29 лютого – 1 березня 1992 р. відбувся референдум про незалежність Боснії та Герцеговини. У ньому взяли участь 63,4 % виборців (2 073 932 особи). З тих, котрі прийшли, 62,68 % проголосували за суверенну і незалежну Боснію”. Референдум відбувся тільки в хорватських та мусульманських громадах, серби його бойкотували. На одній з прес-конференцій А. Ізетбегович радісно заявив: “Ми чекаємо міжнародного визнання!”²¹

18 березня 1992 р. підписано документ, названий “Основні принципи конституційного вирішення проблеми Боснії та Герцеговини”. У ньому йшлося про “кантонізацію” Боснії і Герцеговини за швейцарським зразком. Головною складовою цього плану було те, що вперше міжнародні посередники погодилися з ідеєю розмежування території БіГ на окремі етнічні утворення. Навіть Р. Караджич заявив: “Якщо ми зараз будемо поважати те, про що домовились, то підстав до громадянської війни в Боснії і Герцеговині немає. Залишилось тільки розмежувати компетенції між спільними інститутами та органами конституційних

---

¹⁴ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 230.

¹⁵ Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? – С. 335.

¹⁶ Там же. – С. 336.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 231.

¹⁹ Мяло Е. Г. Россия и последние войны XX века (1989–2000). К истории падения сверхдержавы. – М. : Вече, 2002. – С. 254.

²⁰ Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? – С. 253.

²¹ Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 4 “Ворота до пекла”.

одиниць, що мені здається вже набагато легше”²². Проте після заяв країн Європейського Співтовариства та США про визнання державної незалежності Боснії та Герцеговини більшість мусульманських політиків втратили реальний інтерес до можливих компромісів із сербською стороною. У ніч з 5 на 6 квітня 1992 р. Скупщина в Баня-Луці проголосила незалежність “Сербської Республіки Боснії та Герцеговини”.

Як вважав Р. Караджич, це відбулося до “офіційного визнання боснійської держави”, тому серби ні хвилини не мешкали в міжнародно визнаній Боснії і Герцеговині”. В інтерв’ю іноземним журналістам Р. Караджич сказав: “Сербам потрібна незалежність. Те, що мусульман більшість, не має ніякого значення. Вони не можуть вирішувати нашу долю за нас”²³. Це стало поштовхом до активізації бойових дій на території Боснії та Герцеговини. У межах цієї республіки бойові дії вели збройні формування місцевих етнічних груп і частини збройних сил сусідніх Югославії та Хорватії, які надавали допомогу місцевим сербам і хорватам. До кінця жовтня 1992 р. в ході активних бойових дій Армії Республіки Сербської вдалося взяти під контроль 70 % території Боснії та Герцеговини. 17 грудня 1992 р. Скупщина Республіки Сербської прийняла “Декларацію про припинення війни та перехід до захисту своїх територій”. У ній говорилося: “Сербський народ у Боснії та Герцеговині в ході нав’язаної йому громадянської війни здійснив своє законне право на створення незалежної, суверенної держави”²⁴ (рис. 1).

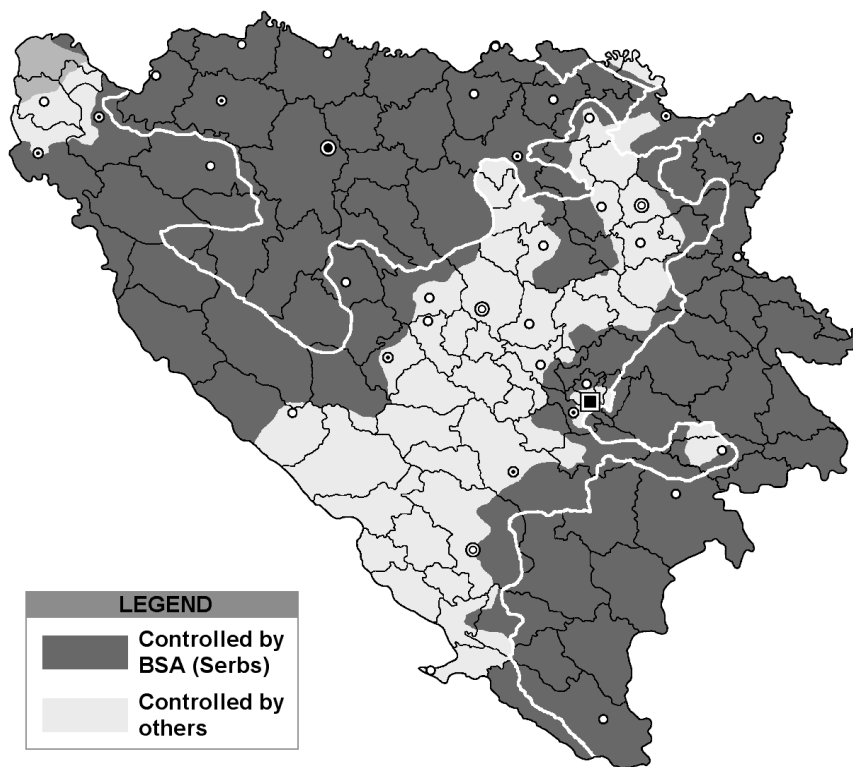

Рис. 1. Території Боснії та Герцеговини, контрольовані армією Республіки Сербської в момент найбільших військових успіхів (позначені темним кольором)

5 липня 1992 р. в Герцеговині було проголошено створення Хорватської співдружності Герцег-Босна. Його столицею стало місто Мостар, яке після двох місяців боїв було звільнено від сербських військ мусульмано-хорватськими загонами. У серпні 1992 р. відбулася

²² Мяло Е. Г. Россия и последние войны XX века... – С. 254.

²³ Інтерв’ю Р. Караджича телеканалу ВВС // Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 4 “Ворота до пекла”.

²⁴ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 289.

таємна зустріч між Президентом Сербської Республіки Р. Караджичем та керівником Герцег-Босни М. Бобаном на гірськолижному курорті в Австрійських Альпах. Сербі й хорвати домовилися встановити кордон між своїми силами в Герцеговині і припинити збройні сутички. Пізніше в інтерв'ю лідер боснійських хорватів М. Бобан зізнався: “Ми добре знали, де маємо реальну владу і що ми не переможемо один одного”²⁵.

З початку 1993 р. почалося обговорення в межах Міжнародної конференції з питань колишньої Югославії нового мирного плану щодо врегулювання ситуації в Боснії та Герцеговині з умовною назвою “план Оуена–Столтенберга”. За цих умов країни Європейського Союзу та США почали тиснути на мусульман і хорватів з метою домогтися їх об'єднання. “У Загребі 24 квітня 1993 р. було підписано перемир'я між силами Хорватського віча оборони Герцег-Босни та Армією Боснії і Герцеговини й поновлено військовий союз. Угоду підписали А. Ізетбегович та М. Бобан у присутності Президента Хорватії Ф. Туджмана і послів США, Франції та Великобританії. Метою цієї угоди була “спільна боротьба проти агресора, який намагається приєднати окуповані території до “Великої Сербії”²⁶.

Проте цей новий союз не протримався довго. Сербі та хорвати називали Боснію і Герцеговину “колишньою республікою Боснія і Герцеговина”, констатуючи факт, що єдиної влади там не існує, а триває жорстока громадянська війна між трьома етнічними групами населення. Адміністрація Президента США Б. Клінтона в 1994 р. взялася за “керуване закінчення війни”. Для цього, на її переконання, треба було на противагу сербському домінуванню відновити хорватсько-мусульманський союз. І не просто військовий союз, а спільну хорватсько-мусульманську державу.

Американські дипломати почали тиснути на Хорватію з метою змусити її відмовитися від територіальних претензій до Боснії та Герцеговини. Керівництво Республіки Герцег-Босни погодилося на федерацію з мусульманами тільки за умови, що в майбутньому буде створено конфедерацію цієї нової держави з Хорватією. Американський посол у Хорватії зробив заяву, що коли хорвати відмовляться зупинити бойові дії проти мусульман, то Хорватія опиниться в такій же ізоляції, як і Сербія. 18 березня 1994 р. у Вашингтоні, в присутності Президента США Б. Клінтона, Президент БіГ А. Ізетбегович та Президент Хорватії Ф. Туджман уклали угоду про створення на території БіГ нової держави – Федерації Боснії та Герцеговини. Згідно з Вашингтонською угодою було створено Уряд та Об'єднаний штаб Армії Федерації Боснії та Герцеговини. Столицею проголошувалося місто Сараєво²⁷.

Після тривалих переговорів мусульманська та хорватська делегація у Відні 14 травня 1994 р., за присутності американських дипломатів, підписали угоду з державно-територіального устрою нової федерації. Вона повинна була займати 58 % території Боснії та Герцеговини та складатися з 10 мусульманських і хорватських кантонів (рис. 2).

Після створення Федерації БіГ американські дипломати взяли курс змусити боснійських сербів поєднати Республіку Сербську з мусульмано-хорватським федеративним утворенням у межах однієї держави. Для цього відбулася військово-повітряна операція НАТО проти Республіки Сербської в 1995 р. та спільний хорвато-мусульманський наступ на армію Республіки Сербської.

26 вересня 1995 р. в Нью-Йорку відбулася п'ятигодинна зустріч міністрів закордонних справ Хорватії М. Гранича, СРЮ – М. Мілутиновича, Боснії та Герцеговини – М. Шачирбеговича. На ній було підписано угоду про “Основні конституційні принципи устрою Боснії і Герцеговини”. Через дипломатичний тиск США хорватські війська та мусульманська армія Боснії і Герцеговини зупинили наступ, розпочатий після масованих ударів по позиціях боснійських сербів авіацією НАТО в ході операції “Звільнена сила” 30 серпня 1995 р. Домовленість про припинення вогню по всій території Боснії та Герцеговини набула чинності з 12 жовтня 1995 р.²⁸

²⁵ Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 4 “Ворота до пекла”.

²⁶ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 296.

²⁷ Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 6 “Мир по-американськи”.

²⁸ Там само.

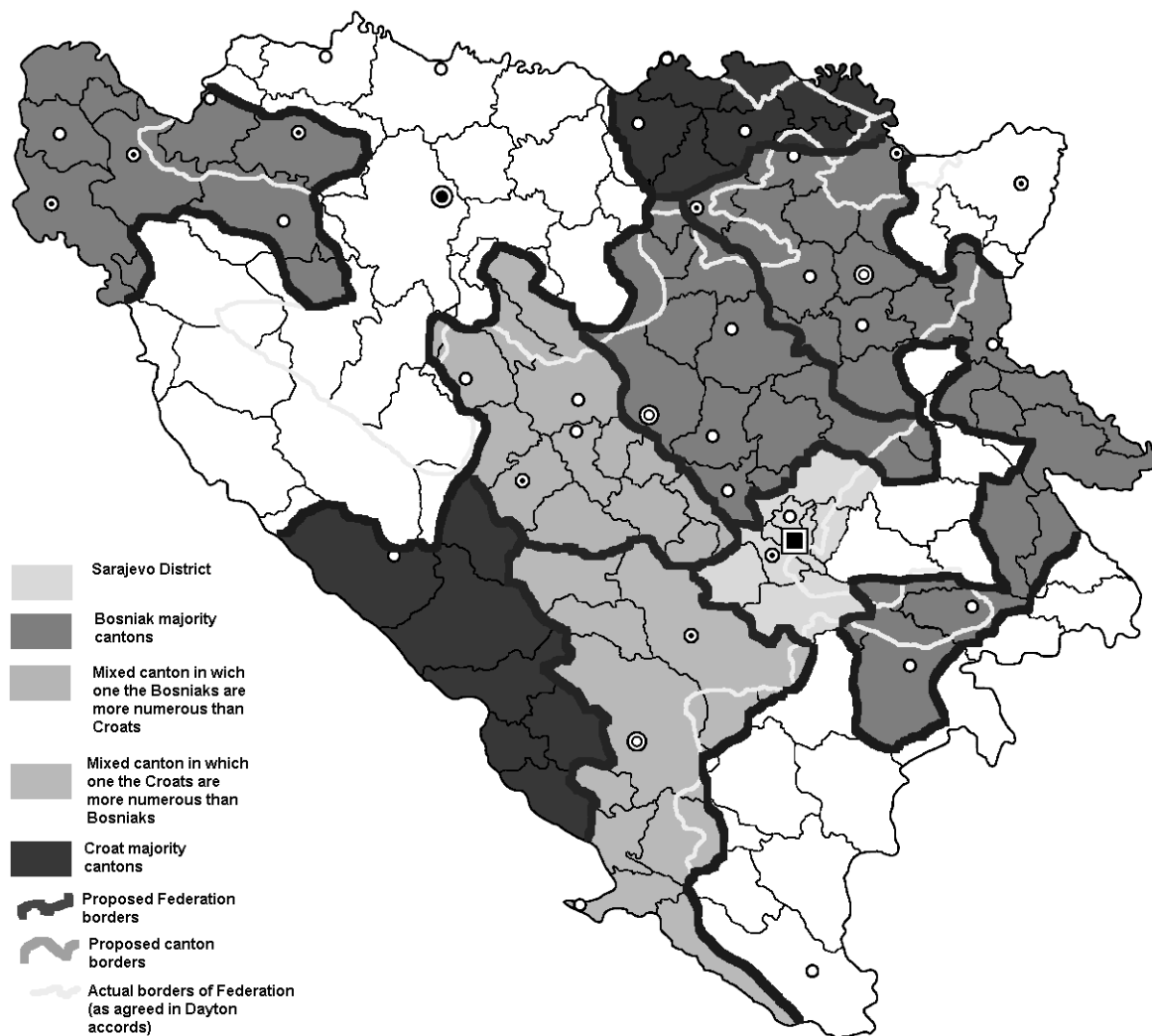

Рис. 2 Територія Федерації БіГ за Вашингтонськими угодами 1994 р.
(план не був повністю реалізований через неможливість подолати опір боснійських сербів)

На цей час хорватсько-мусульманські війська контролювали вже 56 % території Боснії та Герцеговини. З 10 вересня до 12 жовтня 1995 р. вони захопили майже $\frac{1}{4}$ частину республіки, розгромивши сербські війська в Босанській Країні. Проте всі сторони конфлікту були вкрай стомлені і вже більше не мали можливості вести бойові дії.

З 1 листопада 1995 р. на військово-повітряній базі ВПС США в Дейтоні, штат Огайо, розпочалися мирні переговори між сербською, хорватською та мусульманською сторонами. Делегацію Хорватії очолив Ф. Туджман, Союзної Республіки Югославія та Республіки Сербської – С. Мілошевич, а Боснії та Герцеговини – А. Ізетбегович. До 17 листопада 1995 р. були погоджені питання державного устрою Боснії і Герцеговини та введення миротворчих сил НАТО та країн ОБСЄ, серед яких мала бути Україна.

Кордони між сторонами викликали найбільші суперечки. Мусульмани вимагали віддати їм частину міст по Саві та Дріні, а серби хотіли поділити Сараєво, як Західний Берлін чи Єрусалим. Проте під тиском американських дипломатів сторони пішли на поступки одна одній. С. Мілошевич сказав Х. Сілайджичу: “Добре, забирайте Сараєво собі!!! Бо ви билися за нього, поки ці боягузи (боснійські серби) обстрілювали вас з гір!!!”²⁹. Х. Сілайджич за це відмовився

²⁹ Мілошевич С. Спогади про участь у переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 6 “Мир по-американськи”.

від Добою та більшості міст по Саві та Дрині. С. Мілошевич погодився з'єднати мусульманський анклав Горажде з Сараєво коридором 3 км, відновивши “Дорогу Аллаха”. Проте А. Ізетбегович відмовився віддавати сербам Брчко – місто на Саві, яке з'єднувало дві частини Республіки Сербської.

На цьому етапі в розмову втрутився держсекретар США У. Кристофер. За словами свідків, він кричав на А. Ізетбеговича як на хлопчиська: “У разі Вашої відмови я більше не буду вести для Вас ніяких переговорів!!!”³⁰ У цій ситуації Мілошевич заявив: “Я погоджуюсь на міжнародний арбітраж щодо міста Брчко через 1 рік, але це моя остання поступка!!!”.

Однак після підрахунку територій стало зрозуміло, що Федерація БіГ отримала 58 %, а Республіка Сербська тільки 42 %. Президент Союзної Республіки Югославії С. Мілошевич за-протестував і вимагав повернення до пропорції 51 % на 49 %. Тоді до Президента Хорватії Ф. Туджмана особисто звернувся Президент США Б. Клінтон. Він просив його поступитися для сербів територіями, які захопила хорватська армія в Західній Боснії. “Ф. Туджман сказав: “Пане Президенте, кілька десятків кілометрів скель не можуть бути перепорою до миру, але нехай половиною території для сербів поступляться і мусульмани”³¹. Так і було зроблено в останній день 21 листопада 1995 р. (рис. 3 і табл. 1).

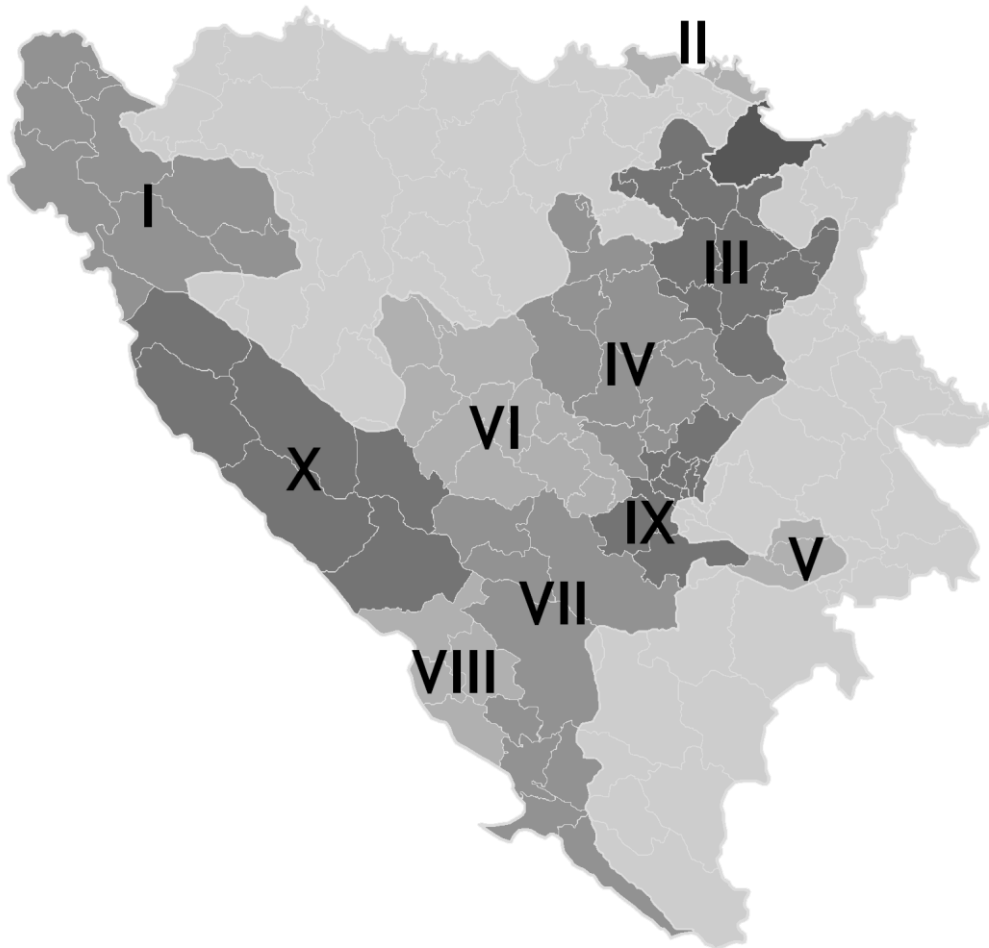

Рис. 3 Федерація БіГ та її поділ на 10 кантонів після Дейтонських мирних угод 1995 р.

³⁰ Сілайджич Х. Спогади про участь у переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 6 “Мир по-американськи”.

³¹ Туджман Ф. Спогади про участь у переговорах на авіабазі ВПС США в Дейтоні в листопаді 1995 р. // Д/ф “Загибель Югославії”. – Частина № 6 “Мир по-американськи”.

Кантони в складі Федерації Боснії і Герцеговини

№	Назва	Боснійська назва	Хорватська назва	Центр	Територія, км ²
I	Унсько-Санський кантон	Unsko-sanski kanton	Unsko-sanska županija	Бихач	4125,0
II	Посавський кантон	Posavski kanton	Posavska županija	Ораш'є	325,0
III	Тузланський кантон	Tuzlanski kanton	Tuzlanska županija	Тузла	2649,0
IV	Зеницько-Добойський кантон	Zeničko-dobojski kanton	Zeničko-dobojska županija	Зеница	3343,0
V	Боснійсько-Подринський кантон	Bosansko-podrinjski kanton	Bosansko-podrinjska županija	Горажде	504,6
VI	Середньобоснійський кантон	Srednjobosanski kanton	Županija Središnja Bosna	Травник	3189,0
VII	Герцеговино-Неретвинський кантон	Hercegovačko-neretvanski kanton	Hercegovačko-neretvanska županija	Мостар	4401,0
VIII	Західногерцеговинський кантон	Zapadnohercegovački kanton	Zapadnohercegovačka županija	Широки-Бриєг	1362,0
IX	Сараєвський кантон	Kanton Sarajevo	Sarajevska županija	Сараєво	1276,9
X	Герцегбосанський кантон	Hercegbosanski kanton	Hercegbosanska županija	Ливно	4934,1

Підсумками цих переговорів стала так звана Дейтонська угода 1995 р., яка була підписана увечері 21 листопада 1995 р. і отримала офіційну назву “Загальна рамкова угода про мир у Боснії та Герцеговині”. Вона включала 19 різних доповнень з військових та цивільних питань і додатки у вигляді карт розмежування двох державних утворень у складі БіГ. За цією угодою унітарна Республіка Боснія та Герцеговина перестала існувати. “Нова” Боснія та Герцеговина складалася тепер з двох державних утворень “етентетів”: Федерації Боснії та Герцеговини та Сербської Республіки, які займають 51 % та 49 % території відповідно.

Лінія розмежування між “етентетами” не збігалася з межами проживання трьох етнічних груп. Між двома “державними утвореннями” в Боснії та Герцеговині не встановлювався класичний державний кордон, а була “лінія розмежування між етентетами” (Inter-Entity Boundary Line), на якій заборонялося організувати контрольні-пропускні пункти і виставляти якусь охорону³². Тобто ця “лінія” була тільки адміністративним кордоном, проте всі його сприймали як лінію поділу ворогуючих сторін.

Згідно з Паризькими угодами 14 грудня 1995 р. передача певних територій або Республіці Сербській, або Мусульmano-Хорватській Федерації викликала масові переселення представників різних груп населення. Сербські біженці з Сараєва селилися в Лукавиці, олімпійському

³² The General Framework Agreement: ANNEX 2. Agreement on Inter-Entity Boundary Line and Related Issues (With Appendix).

селищі “Добриня-1; 2” та в районі курортного містечка Пале. Ці райони були названі Східне (Сербське) Сараєво. Така назва була обрана не просто символічно. Лукавиця – останній десятий район Сараєва, який залишився в складі Республіки Сербської за умовами мирної угоди. За даними статистичних органів Республіки Сербської на 2004 р. населення Східного (Сербського) Сараєва становило 90 тис. осіб. Було засновано шість нових місцевих громад, за іменами старих районів Сараєва, звідки переселялися серби: Східне Старе місто, Східне Нове-Сараєво, Східна Іліджа, Трново, Пале, Соколац³³.

Питання належності Брчко, як було зазначено вище, стало ключовим на мирних переговорах у Дейтоні, на військово-повітряній базі Райт-Петерсон 1–21 листопада 1995 р. Після досягнутого компромісу сторони в останні дні переговорів вийшли на спільні рішення. У тексті Дейтонських мирних угод було зазначено: “Стаття V: Арбітраж для Області Брчко. 1. Сторони погоджуються на обов’язковий арбітраж спірної частини кордону між “утвореннями” в окрузі Брчко, позначеної на карті, представленої в Додатку. 2. Не пізніше ніж через шість місяців після набрання чинності цієї Угоди Федерація повинна призначити одного арбітра, і Республіка Сербська повинна призначити одного арбітра. Третій арбітр має бути обраний за згодою між Сторонами протягом тридцяти днів після цього. Якщо до згоди дійти не вдасться, то третього арбітра повинен призначити президент Міжнародного суду. Третій арбітр має служити головою арбітражу”³⁴.

Арбітражна комісія повинна була встановити лінію розмежування між Республікою Сербською та Федерацією Боснії і Герцеговини. Але з самого початку відбулася негласно санкціонована зміна міжнародного мандату Арбітражної комісії провідними країнами Заходу – гарантами Дейтонської мирної угоди. Фактично її повноваження змінилися від визначення лінії розмежування між “етентетами” в районі Брчко до визначення політичного статусу спірного району, створення інституту міжнародного Контролера в окрузі Брчко, політизації роботи арбітражу та поділу території Республіки Сербської на дві частини. Фіналом цієї політики стало створення окремої автономної одиниці – округу (дистрикту) Брчко.

Керівництво Федерації БіГ від самого початку роботи арбітражу вимагало прийняти рішення “про особливий статус Брчко в межах Боснії і Герцеговини” під тимчасовим міжнародним управлінням. Сербська сторона трималася протилежної думки³⁵. 1 грудня 1996 р. прем’єр-міністр Республіки Сербської Гойко Кличкович в листі до Р. Оуена зазначив, що “РС не має наміру брати участь в роботі Арбітражу через відсутність гарантій справедливого розгляду питання і намагання нав’язати несправедливе рішення на шкоду інтересам Республіки Сербської”³⁶.

Однак 14 лютого 1997 р. Арбітражний трибунал, ігноруючи позицію сербського члена, прийняв рішення, які заклали основу майбутнього статусу округу Брчко. Вони мали такі положення: в разі продовження опору з боку органів влади Республіки Сербської було оголошено про можливість “передати Брчко під контроль центральних органів Боснії і Герцеговини; для реалізації в Брчко положень Дейтонської мирної угоди вводився “тимчасовий міжнародний контроль”; річковий порт Брчко передано під “виключний контроль” “Транспортної корпорації БіГ”.

У структурі Адміністрації Високого представника ООН у БіГ створено спеціальну установу на чолі з Контролером Брчко, якому доручався контроль реалізації Дейтонських

³³ Представительство Правительства Республики Сербской. Главные города, Восточное Сараево [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rsmoscowoffice.ru/serbska/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=29&limitstart=4.

³⁴ The General Framework Agreement: ANNEX 2. Agreement on Inter-Entity Boundary Line and Related Issues (With Appendix).

³⁵ *Энгельгардт Г. Н.* От арбитража до округа: район Брчко в Дейтонской Боснии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vestnik.mgimo.ru/files/16/11_engelgard.pdf.

³⁶ Brcko Arbitral Tribunal for Dispute Over the Inter-Entity Boundary in Brcko Area Award 14/2/1997, II Procedural history (21).

угод у районі Брчко строком не менше ніж на рік до “зміцнення місцевих демократичних інститутів”³⁷.

Першим Контролером Брчко був призначений американський дипломат Роберт Фарранд. Контролер отримав право прийняття обов’язкових до виконання постанов та наказів, які мали пріоритет перед будь-яким суперечливим законом. Пік боротьби за контроль над Брчко припав на літо та осінь 1997 р. 28 серпня 1997 р. в Брчко відбулися зіткнення місцевого сербського населення з міжнародними силами. Р. Фарранд вирішив провести реструктуризацію та реорганізацію поліції, адміністрації та суду в Брчко³⁸. 10 жовтня 1997 р. Контролер видав наказ про формування багатонаціональної Скупщини, нової змішаної адміністрації та виконавчої системи. Він вніс відповідні зміни до законодавчих актів округу Брчко. Головою громади округу обрано мусульманина Мирсада Джапо, головою міста Брчко став серб Борко Рельч, керівником поліції – серб Тодор Гаврич. 30 грудня 1997 р. офіційно скликано нову Муніципальну асамблею, в січні 1998 р. вона розпочала роботу.

Остаточні кордони і статус округу Брчко було визначено Арбітражним трибуналом 8 березня 1999 р., напередодні військової кампанії проти Союзної Республіки Югославія в 1999 р. Відповідно до цього рішення було створено особливу адміністративну одиницю – Округ Брчко (Brcko Distrikt) в межах довоєнного муніципалітету (общини) Брчко (рис. 4).

Рис. 4 Розмежування між Республікою Сербською, Федерацією БіГ та Округом Брчко (Дистрикт Брчко) на сучасному етапі

³⁷ Brcko Arbitral Tribunal for Dispute Over the Inter-Entity Boundary in Brcko Area Award 14/2/1997, Article VII, I; IA.

³⁸ Энгельгардт Г. Н. От арбитража до округа: район Брчко в Дейтонской Боснии.

При цьому зі складу двох “етентетів” Республіки Сербської та Федерації БіГ було вилучено частину території, що відійшла до них за Дейтонськими мирними угодами. Створений таким чином “округ” було оголошено територією під суверенітетом Боснії і Герцеговини, що прямо порушувало положення Дейтонської мирної угоди. Крім того, територія Республіки Сербської була поділена на дві частини³⁹. У Республіці Сербській це викликало хвилю обурення, яка змусила навіть прем’єр-міністра Милорада Додика на знак протесту подати у відставку. Проте 15 березня Високий Представник Карлос Вестендорп, як Високий представник ООН в Боснії і Герцеговині, пообіцяв Додику, що остаточне рішення щодо Брчко буде відредаговане з урахуванням сербських інтересів.

Правове оформлення нової автономної одиниці завершилося 8 березня 2000 р. з уведенням у дію Статуту Округу Брчко. У перших статтях цього документа зазначено, що “Округ Брчко створено як єдину адміністративну одиницю під суверенітетом Боснії і Герцеговини”. Гербом і прапором Округу було прийнято прапор БіГ та герб БіГ. Округ виводився з-під юрисдикції Республіки Сербської та Федерації БіГ, а дія законодавчих актів обох “етентетів” припинялася 4 серпня 2006 р.⁴⁰ Статут Округу Брчко фактично ділив територію Республіки Сербської, порушивши принципи, зафіксовані в Дейтонських мирних угодах. Статут передбачав створення окремої поліції округу. Остаточний статус Брчко як окремої адміністративної одиниці закріплено в 2006 р. 4 серпня 2006 р. тодішній Контролер округу Брчко Сьюзан Джонсон скасувала на його території дію всіх законодавчих актів “етентетів” Республіки Сербської та Федерації БіГ, крім загальнодержавних та законодавства самого округу⁴¹. З 2006 р. Республіка Сербська стверджувала, що виконала всі вимоги і зобов’язання стосовно Округу Брчко. Проте бошнякські політики вимагали продовжувати діяльність міжнародної адміністрації на території дистрикту.

На початку 2012 р. міжнародна спільнота почала виявляти ознаки “втомленості” від ситуації в Боснії і Герцеговині. Постійні сварки між “конституційними народами” та їх постійне апелювання до міжнародних інституцій створювали ситуацію “невизначеності”. Крім того, у світі виникли нові складні проблеми, що потребували негайного вирішення. 23 травня 2012 р. остання нарада послів країн-членів Ради з виконання мирної угоди (Peace Implementation Council, PIC) в м. Сараєво прийняла рішення “припинити міжнародний контроль над Округом Брчко”⁴². Було вирішено, що адміністрацію Контролера (supervisor) в м. Брчко буде закрито до 31 серпня 2012 р. Коментуючи це рішення, Контролер Родерик Мур зазначив, що припинення нагляду фактично означає визнання величезного прогресу в будівництві демократичного суспільства в місцевих громадах дистрикту. “Це рішення має історичне значення для Боснії і Герцеговини та Брчко”. Проте “припинення діяльності” не означає повного “закриття”. Окремо було наголошено, що зберігається юридичний інститут “контролера” в Окрузі Брчко, з усіма повноваженнями та арбітражним судом.

Висновки. Таким чином, процес розмежування між етнічними територіями в Боснії та Герцеговині пройшов 3 етапи. На першому етапі виникла ідея розподілу території Боснії між національними утвореннями, що сталося в ході роботи Міжнародної мирної конференції з колишньої Югославії в 1992 р. і було зафіксовано в так званому “плані Кутельєро”. Розробка карти кордонів призвела до ескалації воєнної активності в регіоні, численних людських жертв та руйнувань і показала, що через етно-територіальні суперечки сторони самостійно не можуть прийняти задовільних рішень.

Це викликало потребу перенести ці дискусії на міжнародний рівень. Тому в 1995 р. почався новий етап територіального розмежування. У ході Дейтонських переговорів виник вдалий, з європейського погляду, план поділу території БіГ на два особливих державних утворення (етентети) –

³⁹ Гуськова О. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). – С. 613.

⁴⁰ International Crisis Group (ICG), Brcko: What Bosnia Could Be, 10 February 1998, available at [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6a6d244.html>.

⁴¹ Supervisory Order Abolishes Entity Legislation, Ends Legal Significance of IEBL in Brcko District.

⁴² Радіо-телевізія Републіки Српска: Замрзавање мандата супервизора за Брчко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=62098>.

Республіка Сербська та Федерація БіГ. Одразу ж стало ясно, що план має недоліки, які проявилися в проблемі м. Брчко. Це місто стало ключовим через його стратегічне розташування між етентетами. Республіка Сербська за Дейтонською угодою виявилася поділеною на 2 частини-анклави, які поєднувалися вузьким коридором через мультиетнічне м. Брчко. Тобто належність м. Брчко перетворилася на фактор управління й тиску на обидві сторони конфлікту з боку НАТО.

Проблему внутрішніх кордонів БіГ у районі м. Брчко було передано на розгляд спеціально створеного міжнародного арбітражного трибуналу. Цей трибунал, за згодою США та їх союзників, перевищивши власні повноваження, у березні 1999 р. створив на території БіГ окрему адміністративну одиницю – Округ Брчко, вилучивши частину території Тузланського кантону Федерації БіГ та м. Брчко з-під юрисдикції Республіки Сербської. Ця адміністративна одиниця була проголошена автономним утворенням під суверенітетом Боснії і Герцеговини з власними органами влади та окремими повноваженнями. Округ Брчко ділив територію Республіки Сербської на дві частини, розірвавши її цілісність по річці Саві. На думку автора, зі створенням Округу Брчко і завершенням процесу міжентетського розмежування на території БіГ закінчується другий етап формування внутрішніх кордонів БіГ.

Третій етап виділяємо як час остаточного закріплення внутрішніх кордонів БіГ, що відбувалося протягом 1999–2012 рр. Сучасні міжентетські кордони проходять по лінії, яка була встановлена Дейтонськими мирними угодами. Округ Брчко набув статусу окремої адміністративної одиниці під суверенітетом спільних органів влади БіГ та є кондомініумом обох етентетів БіГ. Таким чином, зараз ситуація з внутрішніми кордонами в БіГ має вигляд замороженої на рівні 1995 р., оскільки проблема Брчко залишається інструментом контролю та впливу на політичні процеси в БіГ з боку США та їх союзників.